

Futbol Hakemlerinin Klasmanlarına Göre Mesleki Yeterliliklerinin Değerlendirilmesi (10. Bölge Örneği)

AHMET DİNÇ*

Öz: Bu çalışmada, futbol hakemlerinin mesleki öz-yeterliliklerini değerlendirmek ve klasman farklılığının, mesleki deneyimin, yabancı dil bilme düzeyinin ve ikinci bir mesleğe sahip olmak gibi bazı kişisel değişkenlerin, hakemlerin mesleki öz-yeterlilikleri üzerindeki etkisini ortaya koymak amaçlanmıştır. Araştırmanın evrenini Türkiye Futbol Federasyonu 10. Bölge'ye bağlı olarak farklı klasmanlarda görev yapan futbol hakemleri oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ulaşılabilir evrendeki, Türkiye Futbol Federasyonu 10. Bölge'ye bağlı olan 7 ilde görev yapan 78 klasman hakemi oluşturmıştır.

Araştırmada veri toplama aracı olarak Schyns ve Von Collani (2002) tarafından geliştirilmiş ve iki bölümden oluşmuş Mesleki Öz-Yeterlilik Ölçeği kullanılmıştır. Ölçeğin birinci bölümünü hakemlerin demografik özellikleri, ikinci bölümünü ise Mesleki Öz-Yeterlilik Ölçeği oluşturmuştur. Verilerin analizinde normal dağılım testi sonrasında parametrik olmayan fark testlerinden Mann-Whitney U testi ile Kruskal-Wallis H testi uygulanmıştır. Kişisel değişkenlerden yaş, mesleki deneyim ile mesleki öz-yeterlilik düzeyleri arasındaki ilişkiyi ortaya koymak içinde Pearson korelasyon testi uygulanmıştır.

Sonuç olarak; futbol hakemleri üzerinde yapılan bu araştırma, maddi refah düzeyinin, bireysel olarak kendini geliştirmenin (yabancı dil bilmek) ve meslekte daha uzun süreli tecrübe sahibi olmanın çalışanların genel mesleki yeterlilik algularında pozitif bağlamda etki yaptığını ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Futbol, Mesleki Deneyim, Yabancı Dil, Mesleki Vizyon, Mesleki Güven

* Arş. Gör. İğdir Üniversitesi, Beden Eğitimi Spor Yüksekokulu, Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Bölümü, ahmet.dinc@igdir.edu.tr

---

Assessment of Professional Competence Airports by Classification of Football Referees (10. Zone Sample)

ABSTRACT: The purpose of the study was to analyze the occupational self-efficacy of football referees and to determine classification difference, occupational experience, foreign language level, and second occupation variables effect on occupational self-efficacy. The population of the study was composed of football referees from different classifications who officiated in Turkish Football Federations 10th region. The sample consisted of 78 classification referees who officiated in 8 city which were connected to Turkish Football Federation 10th region.

The data were collected using Occupational Self-Sufficiency Scale has two part and which is developed by Schyns ve Von Collani (2002). The first part of the scale was the demographic characteristics of the referees and the second part was the Occupational Self-efficacy Scale. In the data analysis process, normality tests was conducted to the data and according to the results to determine differences between groups Mann-Whitney U and Kruskal-Wallis H test were used. To determine the relationship between demographic variables such as age, income, occupational experience and occupational self-efficacy level Pearson Correlation Coefficient test was conducted.

As a conclusion, recent study, which was conducted on football referees, emphasized that welfare level, self-improvement (communication ability in foreign language) and having longer work experience had positive effect on subjects' general occupational efficacy levels.

Key Words: Football, Work Experience, Foreign Language, Occupational Vision, Occupational Confidence.

GİRİŞ

Günümüz modern toplumunun en yaygın ve etkili sosyal kurumlarından olan spor, toplumun merkezinde yer alan ve çok değer verilen, belli bir alt kültürlere ait olmaktan çıkarak kitleleri peşinden sürükleyen popüler bir eğlence aracı olmanın yanında toplumun gelişmesinde rol oynayan, uluslararası ilişkilere katkı sağlayan ve toplumu tanıtan sosyal bir olgudur (Erkal, 1992). Stoddart (1986) ise Sporu; geleneksel olarak büyük bir denge unsuru ve kişilerin geçmişine ve toplum içindeki rolüne bakılmaksızın eşit davranıldığı arena olarak tanımlanmıştır.

Günümüzde Sporcular artık sadece sahada yaptıklarıyla değil, saha dışında yaptıklarıyla da konuşulmaya başlanmıştır. Daha öncesinde sadece performanslarıyla anılan sporcular şimdi saç stillerinden, gözlüklerinden, kullandıkları arabalarından ve kılık-kıyafetlerinden konuşulur hale gelmişlerdir. Dünya sporunun vitrini konumundaki olimpiyatları ve dünya kupasını bu şekilde değerlendirdiğimizde artık endüstriyel bir spor/futbol ve bu spora özgü sporcu tipinin oluşturulduğunu görebiliriz (Talismenler, 2012).

Özellikle son 20 yılda spor endüstrisi çok büyük gelişme göstermiş ve sporun içinde yer alan paydaşlar (spor işletmeleri, kulüpler, kitle iletişim araçları, stadyumlar) spor endüstrisinin büyümesini ve bir çok endüstriden daha büyük bir endüstri haline gelmesini sağlamıştır (Terekli ve ark., 2000). Günümüzde spor endüstrisi, en büyük endüstriler sıralamasında ilk yirmi endüstri içerisinde yer almıştır (Shank, 1999). Sayın Temur (2015) ise “küreselleşen dünyada sportif organizasyonların iktisadi yönlerinin ön planda olduğu her türlü işlem ve eylemlerin bu açıdan da değerlendirilmesi gerekliliği önem taşımaktadır” şeklinde ifade etmiştir.

Sporun endüstrileşmesi ile birlikte bazı spor dalları ve sporcular ön plana çıkmıştır. Spor dalları içinde futbol sahip olduğu şöhret ve takip edilme açısından birinci sırada yer al-

maktadır (Talimciler, 2012). Futbol, ingilizcede “foot” ve “ball” kelimelerinin birleşiminden adını alan “ayak topu” anlamına gelmektedir. 11’er kişilik iki takım arasında oynanır. Oyuncular küre şeklindeki topu, ayak, vücut ve kafa vuruşlarıyla rakip kaleye sokmak için mücadele ederler (Yardımcı, 1996).

Tarihi çok eskilere dayanan futbolun ilk örneklerine Uzak Doğuda rastlanır. Bilinenin aksine Futbolun mimarları İngilizler değil M.Ö. 2600-2700’lü yıllarda “ts’u kü” topu ayakla oynamak manasına gelen oyunu oynayan Çinlilerdir. İlk başlarda sadece askeri becerileri geliştirmek için kullanılan oyun, daha sonraları belirli kurallar çerçevesinde günümüzdekine benzer bir hal almıştır (Bozdemir, 1998).

Türklerde de futbol geçmişi çok eskiye dayanır. Orta Asya Türklerinin, günümüz futboluna benzer bazı kurallar içinde bu oyunu oynadığı, birçok eserde belirtilmektedir (Ferah, 1999). Kaşgarlı Mahmut’un Divan-ı Lüğati-t Türk adlı eserinde Tepük adlı bir oyunun oynandığını eserde geçen, “Kursun eritilerek oval şeklinde kalıplara dökülür ve üzerine keçi kılı, keçe veya başka bir şey sarılarak elde edilen büyükçe topla, ayakla teperek oynanır” bölümden anlamaktayız. Zamanla bu oyun (Tepük), birçok dünya ülkelerinin ilgi duyduğu futbol oyununa dönmüştür (Güven, 1992).

Modern futbolun başlama tarihi 1863 yılında Londrada “Football Association” (Futbol Federasyonu) kurulmasıyla başlamıştır. Ayrıca ‘Soccer’ ile ‘Rugby’ kuralları belirlenerek futbolun daha sistemli bir hal alması sağlanmıştır (Stemmler, 2000).

Küreselleşmeyle beraber büyük bir organizasyon haline gelen futbol organizasyonunun sahada yönetilmesinden sorumlu hakemlerde, futbolun en önemli unsuru haline gelmişlerdir.

Hakem, spor organizasyonlarının sorumluları tarafından seçilen ve önceden belirlenen kurallar içerisinde yarışmaları yöneten, maçın galibini ve mağlubunu, alınan puanları, galibiyetleri, mağlubiyetleri, cezaları belirleyen kişidir (Yetim ve Cengiz, 2010). Bir başka tanımda ise hakem, kelime karşılığı bir

anlaşmazlığı hakemlik yoluyla çözümlenmek için ilgili taraflarla seçilmiş veya bir merci tarafından atanmış kişidir. Sportif anlamda ise müsabakalarda kazanılan sayıları tespit eden ve belirlenen oyun kurallarını uygulamak için seçilmiş kimsedir (Durna, 1997).

Dünyada futbol hakemliğinin başlangıcı futbolun başlangıcına ve yayılmasına paralel bir seyir izlemiştir. 1819 yılına kadar maçların hakemsiz oynandığını, takım kaptanlarının aynı zamanda hakemlik yaptığını, daha sonra bu tarz idarenin sakıncaları görüldüğünden saha içine girmemek şartıyla dışarıdan hakem tayin edilmiştir (Radnedge, 1994). Türkiye'nin ilk Türk hakemi Fuat Hüsnü Kayacan, Türkiye'nin ilk resmi futbol hakemi de Nuri Bosut olup, 1 numaralı lisansa sahiptir (Babacan, 1991).

Dünyanın en çok seyirci çeken ve ekonomisi diğer sporlara oranla astronomik rakamlara ulaşan bu spor, bilinçli izlenir ise bir kat daha fazla zevk alınacağı, ancak bu bilinçten yoksun kalındığı zaman, içinden kolay çıkılamayacak problemleri de beraberinde getireceği kesindir. (Babacan, 1991). Öyle ki çoğu zaman hakemler çalmış oldukları düdüğü ve vermiş oldukları kararlarla sahada oynanan oyunun ve futbolcuların önüne geçerek daha çok konuşulur hale gelmişlerdir. Bir futbol maçının Fair Play kuralları içerisinde başlayıp devam etmesinde hakemin rolü son derece önemlidir (Orta, 2000).

Bu bakımdan hakemlerin mesleki yeterliliği de önem arz etmektedir. Yeterlik, bir rolü sahaya, sahneye yansıtabilme için gerekli donanıma sahip olma derecesidir (Balcı, 2005). Bilgi ve becerinin aktarılması eğitim ile olur. Tüm meslek dallarında çalışanların ve eğitilenlerin kendi alanlarıyla ilgili en üst düzeyde bilgi ve beceriye sahip olabilmesi; onları eğitenlerin, yetiştirenlerin mesleklerinde en üst düzeyde yeterliğe sahip olmasına bağlıdır (Erden, 2004).

Yeterlikler, kişinin mesleğinde performansın en büyük göstergesi olarak önemslenmekte ve bir mesleğin işlevinin karşı-

lanması için gereken minimum standartlar olarak düşünülmektedir. Kişilerin yeterli ifadeleri temele alınarak, meslek üyelerinin etkililiği değerlendirilebilir. Yeterlik temelli tüm eylemler performans artırımını amaçlamaktadır (Şahin, 2004).

Futbol hakemlerinin yeterliği Türkiye Futbol Federasyonu (TFF) tarafından görevlendirilen gözlemci tarafından aşağıda belirtilen beş kriter doğrultusunda değerlendirilir (FIFA, 2016).

- Oyun kurallarının uygulanması, yorumlanması ve maçın kontrolü, taktiksel yaklaşım ve maçın yönetimi: Burada maçın hakemleri genel olarak, faul ve fena hareketlerin doğru veya tutarlı cezalandırılması, topa ve rakibe yönelik müdahaleleri ayırt etmesi, ciddi faule maruz kalan oyuncuların korumak için proaktif davranabilmesi, aldatmalara, zaman çalmalara ve dirseklerin kullanımına karşı dikkatli olması ve doğru cezalandırması, elle oynamaları ayırt edebilmesi, bariz gol şansının doğru tespitinin yapılabilmesi, serbest vuruş yönteminin doğru uygulanabilirliği, sakatlanan oyuncuların tedavisi, maça ilave edilecek sürenin belirlenmesi, avantaj uygulamalarını artırması, çabuk ve güvenilir kararlar verebilmeleri bakımından değerlendirilir.
- Disiplin kontrolü, oyuncuların ve takım yetkililerinin (yedek kulübesi) Yönetimi: Hakemlerin uygun disiplin yaptırımları, kart göstermedeki adaleti tutarlılığı ve öngörülere, umut vadeden atağı önlemedeki disiplin uygulaması, faullerin tespit edilmesi ve sportmenlik dışı davranıştan dolayı disiplin uygulamasının doğruluğu (sarı kart), ciddi faullü oyunda ve bariz gol şansının engellenmesinde kırmızı kartın sakın ve açık bir şekilde gösterilmesi, ve verilen kararlardan sonra oyuncularla kısıtlı bir şekilde konuşulması, hakemi taciz eden oyunculara tolerans göstermemesi gibi uygulamaları değerlendirilir.

- Fiziksel durum/pozisyon alma ve hareketlilik: Hakemler, ideal fiziki görünümüne, müsabakanın son anına kadar iyi koşması, dayanıklılığı, olası çatışmaların önüne geçebilme adına maçın son anında bile kontratağa çıkabilmesi, koşu stillerini yerinde ve zamanında uygulayabilmesi, oyuna müdahale etmeden oyunu kontrol edebilmek için mümkün mertebe pozisyona yakın olması ve doğru açıda bulunması, ihlalleri görebilecek şekilde esnek diyagonal kullanması, duran toplarda uygun yer seçimi, oyunu okuması, gelişebilecek olumsuz olayları önceden sezinleyebilmesi, gereksiz yere koşmaması gibi konularda değerlendirilirler.
- Yardımcı hakemler ve dördüncü hakem ile işbirliği: Hakemler yardımcı hakemlerin vermiş olduğu tüm işaretleri fark ederek anında tepki vermesi, iletişim setinden(kulaklık ve titreşimli bayrak) faydalanırken bile yardımcı hakemlerle göz temasında bulunması, hakem triosu içinde yetki paylaşımının doğru olması, yardımcı hakem tarafından kaldırılan bayrağı gördüğünü belli etmesi, hakemin kendisinin yaptığı hatalarda doğru eylemde ve iletişimde bulunması (yanlış oyuncuya ihtar verme, ikinci ihtar verip kırmızı kart göstermeme vb.), yardımcı hakemlere yapılan itirazlarda proaktif davranabilmesi gibi konularda değerlendirilirler.
- Kişilik: Hakemlerin sahadaki tüm paydaşlar tarafından saygı ve kabul görmesi, güvenilir, kararlı, tutarlı ve dik olması, başkalarından etkilenmemesi (sahadaki paydaşlar), hoşla gitmeyen kararlar vermekten çekinmemesi, sahadaki otoritesini maçın başından sonuna kadar devam ettirebilmesi, iletişim tekniklerini maksimum seviyede kullanabilmesi, oyuncularını iyi okuması, maç içerisindeki profili (iradeli, cesaretli, sabırlı, sakin ve ne yapacağı tahmin ediliyor, sürpriz kararlar vermiyor, ihtiyatlı ve gösterişsiz), beden dilini, maçı kontrol etmesinde ona yardımcı olacak şekilde etkili bir araç olarak

kullanabilmesi gibi konularda değerlendirmeye tabi tutulurlar.

Futbol hakemlerinin, müsabaka boyunca iyi bir performans sergilemesi, için, oyun içindeki ve oyun dışındaki bu kriterlere tam olarak haiz olması gerekir.

Hakemlerle ilgili çalışmalara bakıldığında futbol hakemliği konusundaki çalışmaların sayısının fazla olmasına karşın, futbol hakemlerinin mesleki yeterliliklerini değerlendiren benzer çalışmaya, şuan itibariyle rastlanmamıştır. Daha çok hakemlerin fiziksel ve fizyolojik özellikleri (Cindemir, 2016; Bingül 2016; Kına, 2015; Çağatay 2005; Kayışoğlu, 2002) ve hakemlerin stres düzeylerini ele alan çalışmalara (Koca, 2017; Güven, 2016; Tekgöz, 2011; Çakmak, 2011) rastlanmaktadır. Oysaki hakemlikte başarılı olabilmek oldukça önemli olan, hakemlerin yüksek performansta müsabaka yönetmeleri ve daha üst klasmanlara yükselebilmeleri için, hakemlerde bulunması gereken en önemli şartlardan birisi olan, mesleki yeterliliklerinin değerlendirildiği bu çalışma bundan sonraki bilimsel çalışmaların gelişmesini sağlayabilecek hem de uygulayıcılara yol gösterici olabilecektir.

Futbol hakemlerinin mesleki öz-yeterliliklerini değerlendirmek ve klasman farklılığının, mesleki deneyimin, yabancı dil bilme düzeyinin ve ikinci bir mesleğe sahip olmak gibi bazı kişisel değişkenlerin, hakemlerin mesleki öz-yeterlilikleri üzerindeki etkisini ortaya koymayı amaçlayan bu çalışma, alanında yapılan ilk çalışmalardan olması açısından da önem arz etmektedir.

MATERYAL VE METOT

Tarama modelinde yapılmış olan bu çalışmada ölçek yöntemi ile veri toplanmıştır. Genel tarama modelleri, çok sayıda elemandan oluşan bir evrende, evren hakkında genel bir yargıya varmak amacı ile evrenin tümü ya da ondan alınacak bir grup, örnek ya da örneklem üzerinde yapılan tarama düzenlemeleridir (Karasar, 1998). Taramaya yönelik araştırmalar be-

timleyici bir niteliğe sahip olmalarından dolayı böyle araştırmalarda çoğunlukla ortalama, mod, ortanca, varyans, standart sapma, ranj gibi betimsel istatistikler üzerinde işlem yapılmaktadır. Bunun için de ölçek, anket, başarı testi gibi veri toplama araçları kullanılmaktadır (Metin, 2015).

Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın ideal evreni TFF' ye bağlı olarak görev yapan futbol hakemleridir. Araştırmanın ulaşılabilir evrenini Türkiye Futbol Federasyonu 10. Bölge'ye bağlı olarak klasmanlarda görev yapan futbol hakemleri oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ulaşılabilir evrendeki, basit tesadüfi yöntemle seçilmiş Türkiye Futbol Federasyonu 10. Bölge'ye bağlı olan 7 ilde görev yapan 78 klasman hakemi oluşturdu. Türkiye Futbol Federasyonu 10. Bölgedeki iller ve bu illere bağlı olarak klasmanlarda görev yapan futbol hakemlerinin illere göre dağılımları şu şekildedir. Kayseri (33), Sivas (12), Yozgat (3), Kırşehir (8), Nevşehir (9), Niğde (7), Aksaray (6)'dır.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak iki bölümden oluşan bir ölçek kullanılmıştır. Birinci bölümde katılımcıların kişisel bilgilerini sorgulayan ifadeler bulunurken (cinsiyet, eğitim durumu vs) ikinci bölüm Schyns ve Von Collani (2002) tarafından geliştirilmiş olan Mesleki Öz-Yeterlilik Ölçeği'nden (Occupational Self-Efficacy Scale) oluşmuştur.

Schyns ve Von Collani (2002) tarafından geliştirilmiş olan ve analizleri sonucunda 19 maddeden oluşan Mesleki Öz-Yeterlilik Ölçeği'nin ilk madde havuzu araştırmacıların üç farklı ölçekten elde ettikleri 20 maddeden oluşmakta ve maddelerin değerlendirilmesinde de 6'lı Likert tipi skaladan yararlanılmıştır (Schyns ve Von Collani, 2002). Ölçeğin Türkçe'ye uyarlanması çalışmasında ilk madde havuzu ve 6'lı yerine 5 puanlı Likert tipi skaladan (5= tamamen katılıyorum; 1= hiç katılmıyorum) yararlanılmıştır.

Mesleki Yeterlilik Ölçeğinin Türk Popülasyonuna Uyarlanması

Araştırma verilerinin, faktör yapısı ortaya çıkarmaya uygunluğunu tespit etmek amacıyla, analizlerin ilk aşamasında KMO (*Kaiser-Meyer-Olkin*) ve Bartlett küresellik testi uygulanmıştır. KMO testi için yazın incelendiğinde, .50'den düşük değerlerin analiz yapmak için uygun olmayacağı, .50-.60 arası değerler kötü, .60-.70 arası değerler zayıf, .70-.80 arası değerler orta, .80-.90 arası değerler iyi, .90 ve üzeri değerler ise mükemmel olduğu ifade edilmektedir. Elde edilen bulgulara bakıldığında KMO örneklem yeterlilik değerinin .80 olduğu görülmektedir. Bu da verilerin faktör çıkarmak için kullanıma uygun olduğunu göstermiştir. Bartlett küresellik testi sonucunun $p < 0.05$ olması korelasyon matrisindeki verilerin birim matrisinden farklı olduğu sonucunu verir, bu da söz konusu matristen faktör çıkarılabileceği anlamına gelir (Şencan, 2005, s.384). Bu çalışma için yapılan Bartlett küresellik testi anlamlılık değerinin $p < 0.05$ olduğu görülmektedir (Tablo 1).

Tablo 1. KMO ve Bartlett Küresellik Testi Tablosu

Kaiser-Meyer-Olkin Ölçümü	Örneklem Yeterlilik	
		.80
	Yaklaşık Ki-Kare	419.59
Bartlett's Küresellik Testi	Serbestlik Derecesi	78
	Anlamlılık	.000

Tablo 2. Faktör Analizi Sonucu, Faktör Yükleri, Ortak Varyans Değerleri ve İç Tutarlılık Değerleri

Test Maddeleri	Ortak Var-yas	Yük De-ğeri	1	2	3	İç Tu t. De ğ
18.İşimle ilgili yaşadığım geçmiş deneyimlerim, beni mesleki geleceğime çok iyi bir şekilde hazırladı.	.771	.713	.851			.82
19.Mesleğimle ilgili belirlediğim hedeflerime ulaşıyorum.	.788	.770	.848			
20.Kendimi mesleğimin ihtiyaç-larının çoğunu karşılayabilecek kadar donanımlı hissediyorum.	.645	.747	.732			
11. İşimle ilgili bir şeyler yolun-da gitmediğinde kolay pes ede-rim.	.485	.384	.667			
4. İşimde karşıma çıkan bek-lenmedik sorunların üstesinden başarılı bir şekilde gelemiyor-um.	.669	.691		.812		.77
7. Mesleğimde ortaya çıkan çoğu sorunla baş etme konu-sunda kendimi yeterli görmüyö-rum.	.674	.739		.799		
5. Mesleğimle ilgili yeni şeyler öğrenmek bana zor geldiğinde öğrenmeye çalışmam.	.556	.571		.688		
10. Şükür ki, mesleğimle ilgili öngörülemeyen durumlarla nasıl baş edeceğimi biliyorum.	.505	.621		.632		
9. Yeterince çabaladığım takdir-de işimle ilgili zor sorunların her zaman üstesinden gelebili-rim.	.510	.516		.630		

16.Becerilerime güvendiğim için mesleğimle ilgili bir sorun yaşadığımda soğukkanlı kalabiliyorum.	824	.702			.886	.80
14. Mesleğimdeki beklenilmeyen olaylarla başarılı bir şekilde baş edeceğimden eminim.	.695	.720			.774	
12. Mesleki becerilerim konusunda kendimi güvende hissetmiyorum.	.513	.671			.601	
17.Mesleğimle ilgili önüme ne sorun çıkarsa çıksın üstesinden gelecek kapasitedeyim.	.569	.743			.421	
Açıklanan Varyans:			23.698	20.85	18.557	
Toplam			63.11			

Faktör döndürme sonrasında, ölçeğin birinci faktörünün 4 maddeden (18, 19, 20, 11), ikinci faktörün 5 maddeden (4, 5, 7, 9, 10), üçüncü faktör dört maddeden (12, 14, 16, 17) oluşmaktadır. Birinci faktörde yer alan maddelerin faktördeki yük değerleri 0.667-0.851 arasında, ikinci faktörde 0.630-0.812 arasında, üçüncü faktörde ise 0.421-0.886 arasındadır.

Mesleki Yeterlilik Ölçeği (MYÖ), 3 faktörlüdür. Önemli olarak belirlenen faktörlerden birincisi ölçeğe ilişkin toplam varyansın % 23.698'ini, ikinci faktör % 20.85'ini, üçüncü faktör ise % 18.557'sini açıklamaktadır. Üç faktörün açıkladıkları toplam varyans % 63.11' dir. Üç faktörün maddelerde açıkladıkları ortak varyans yaklaşık % 48-82 arasında değişmektedir.

Faktör analizi sonucu ortaya çıkan alt boyutların iç tutarlılıklarını değerlendirmek üzere yapılan Cronbach Alfa iç tutarlılık testleri sonucunda "mesleki vizyon" olarak adlandırılan birinci boyutun (maddeler: 11, 18, 19 ve 20) cronbach's alfa iç tutarlılık değeri .82, "mesleki yeterlilik" olarak adlandırılan ikinci boyu-

tun (maddeler: 4, 5, 7, 9 ve 10) cronbach's alfa iç tutarlılık değeri .77 ve "mesleki güven" olarak adlandırılan üçüncü boyutun (maddeler: 12, 14, 16 ve 17) cronbach's alfa iç tutarlılık değeri ise .80 olarak tespit edilmiştir.

Verilerin Analizi

Ölçeklerden elde edilen sonuçlar, SPSS programı yardımıyla farklı değişkenler açısından (öğrenim, medeni durum, yabancı dil bilme, buldukları klasman, hakemlikten başka meslek durumları, liglerde futbol oynama) frekans tabloları yardımıyla değerlendirilmiştir. Verilerin analizinin birinci bölümünde ölçeğin geçerlilik güvenirlik analizi için açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır, ikinci bölümde ise verilerin analizinde bağımsız guruplarda t-testi, parametrik olmayan testlerden Kruskal Wallis testi ve Pearson Korelasyon testi kullanılmıştır. Analizlerde anlamlılık değeri olarak .05 kullanılmıştır.

BULGULAR VE YORUMLAR

Bu bölümde araştırma kapsamına giren futbol hakemlerinin kişisel özelliklerine ilişkin bulgu ve yorumlarla birlikte toplanan verilerin istatistiksel analizleri sonucu elde edilen değerlere yer verilmiştir.

Tablo 3. Katılımcılara Ait Demografik Özelliklerin Yüzde Frekans Dağılımları

		N	%
Öğrenim	Lise	19	24,3
	Üniversite	52	66,7
	Yüksek Lisans, Doktora	7	9,0
Medeni Durum	Bekar	3	44,9

		5	
	Evli	4	55,1
		3	
	Evet	4	55,1
		3	
Yabancı Dil Bilme	Hayır	3	44,9
		5	
	Ulusal Hakem	8	10,3
Buldukları Klasman	Ulusal Yardımcı Hakem	1	17,9
		4	
	Bölgesel Hakem	2	29,5
		3	
	Bölgesel Yardımcı Hakem	3	42,3
		3	
	Evet	5	65,4
Hakemlikten Başka Meslek		1	
	Hayır	2	34,6
		7	
	Evet	4	61,5
Liglerde Futbol Oynama		8	
	Hayır	3	38,5
		0	
Toplam		7	100,
		8	0

Tablo 3 incelendiğinde Araştırmaya katılan 78 Futbol hakeminin % 44.9'unun (n=35) evli, % 55.1'inin (n=43) bekar; % 24.3'ünün (n=19) lise, % 66.7'sinin (n=52) üniversite, % 9'ununda (n=7) yüksek lisans ve doktora mezunu oldukları, %

55.1'inin (n=43) yabancı dil bildiği, % 44.9'unun (n=35) yabancı dil bilmediği, % 61.5'inin (n=48) hakemlikten önce futbol oynadığı, % 38.5'ininde (n=30) hakemlikten önce futbol oynamadığı, ayrıca hakemlerin % 65.4'ünün (n=51) hakemlikten başka meslek dalıyla uğraştığı, % 34'ünün (n=27) ise hakemlikten başka herhangi bir meslekle uğraşmadıkları görülmektedir.

Tablo 4. Futbol Hakemlerinin Yabancı Dil Bilme Değişkenine Göre Alt Boyutlara İlişkin Betimsel İstatistikleri Ve Bağımsız T-Testi Sonuçları

	Yabancı		N	$\bar{X}$	SS	T	SD	P
	Dil	Bil-						
me								
Mesleki	Evet		43	3.85	.76	1.98	76	.04
Vizyon	Hayır		35	3.50	.76			
Mesleki	Evet		43	3.84	.89	-1.18	76	.85
Yeterlilik	Hayır		35	3.88	.67			
Mesleki	Evet		43	4.08	.64	2.30	76	.12
Güven	Hayır		35	3.68	.88			

Tablo 4 incelendiğinde araştırmaya katılan futbol hakemlerinin “mesleki vizyon” puanları ortalamalarının yabancı dil bilme değişkenine göre incelenmesi sonucunda grup ortalamaları arasındaki fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmuştur. (t=1.98; p=0.04<0.05).

Tablo 5. Futbol Hakemlerinin Liglerde Futbol Oynama Değişkenine Göre Alt Boyutlara İlişkin Betimsel İstatistikleri Ve Bağımsız T-Testi Sonuçları

		Liglerde F. Oynama	N	$\bar{X}$	SS	T	SD	P
Mesleki Vizyon	Evet		48	3.65	.85	-.71	76	.47
	Hayır		30	3.78	.64			
Mesleki Yeterlilik	Evet		48	3.96	.79	1.47	76	.14
	Hayır		30	3.69	.80			
Mesleki Güven	Evet		48	3.99	.76	1.24	76	.21
	Hayır		30	3.76	.79			

Tablo 5'te Futbol Hakemlerinin liglerde futbol oynama değişkenine göre "mesleki vizyon" "mesleki yeterlilik" ve "mesleki güven" puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($P>0,05$).

Tablo 6. Futbol Hakemlerinin Medeni Durum Değişkenine Göre Alt Boyutlara İlişkin Betimsel İstatistikleri Ve Bağımsız T-Testi Sonuçları

Medeni Durum		N	$\bar{X}$	SS	T	SD	P
Mesleki Vizyon	Evli	35	3.85	.71	1.61	76	.11
	Bekâr	43	3.57	.81			
Mesleki Yeterlilik	Evli	35	4.01	.80	1.56	76	.12
	Bekâr	43	3.73	.78			
Mesleki Güven	Evli	35	4.05	.71	1.55	76	.12
	Bekâr	43	3.78	.81			

Tablo 6'e Futbol Hakemlerinin "mesleki vizyon" puanları ortalamalarının ($t= 1.61$; $p= 0.11>0.05$), "mesleki yeterlilik" puanları ortalamalarının ($t= 1.56$; $p= 0.12>0.05$), ve "mesleki güven" puanları ortalamalarının ($t= 1.57$; $p= 0.12>0.05$), Medeni Durum değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan t-testi sonucunda grup ortalamaları arasındaki fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır.

Tablo 7. Futbol Hakemlerin Ortalama Hakemlik Klasmanlarına Göre Mesleki Yeterlilik Farklılıklarının Değerlendirilmesi, Kruskal Wallis Testi Sonucu

	Hakemlik Klasmanları	N	Ort.	Ss.	Sıra Ort	χ^2	Sd	P
Mesleki Vizyon	Ulusal H.	8	4.12	.452	50.88			
	Ulusal Yrd.	14	3.61	.658	35.29			
	H.							
	Bölgesel H.	23	3.69	.745	39.72	2.60	3	.45
	Bölgesel Yrd. H.	33	3.63	.902	38.38			
	Toplam	78	3.70	.781				
Mesleki Yeterlilik	Ulusal H.	8	4.12	.861	49.44			
	Ulusal Yrd. H.	14	4.15	.666	47.96			
	Bölgesel H.	23	3.62	.861	32.80	5.67	3	.12
	Bölgesel Yrd. H.	33	3.83	.772	38.17			
	Toplam	78	3.86	.801				
Mesleki Güven	Ulusal H.	8	4.25	.462	48.31			
	Ulusal Yrd. H.	14	4.00	.552	40.36			
	Bölgesel H.	23	4.07	.803	44.74	5.00	3	.17

Bölgesel Yrd. H.	33	3.66	.870	33.35
Toplam	78	3.90	.781	

Tablo 7’de farklı hakemlik klasman düzeyine (ulusal, ulusal yardımcı, bölgesel, bölgesel yardımcı hakem) sahip 78 futbol hakeminin “mesleki vizyona” ait , ($\chi^2=2.60$; $p>0.05$), “mesleki yeterlilik” e ait ($\chi^2=5.67$; $p>0.05$), “mesleki güven” e ait ($\chi^2=5.00$; $p>0.05$), puanları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($P>0,05$).

Tablo 8. Pearson Korelasyon Testi

	Yaş	A.O. Gelir	Hakemlik Süresi	Mesleki Yeterlilik	Mesleki Vizyon
A.O. Gelir	.599**				
Hakemlik Süresi	.812**	.667**			
Mesleki Yeterlilik	.162	.275*	.199		
Mesleki Vizyon	.294**	.333**	.260*	.093	

Mesleki Güven	.348**	.296**	.308**	.270*	.548**
----------------------	--------	--------	--------	-------	--------

---

Tablo 8’de futbol hakemlerinin, klasman hakemlik süreleri ile yaşları arasında anlamlı bir ilişki vardır ($p < .01$). Değişkenler arasında doğru yönlü (pozitif) kuvvetli/yüksek bir ilişki (korelasyon) vardır ($r=0.81$). Hakemlerin yaşı arttıkça hakemlik süreleri de artmaktadır. Ayrıca futbol hakemlerinin, klasman hakemlik süreleri ile aylık ortalama gelirleri arasında anlamlı bir ilişki vardır ($p < .01$). Değişkenler arasında doğru yönlü (pozitif) kuvvetli/yüksek bir ilişki (korelasyon) vardır ($r=0.66$). Hakemlerin, klasmanda ki hakemlik süreleri arttıkça aylık ortalama gelirleri de artmaktadır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

10. Bölge’ye bağlı olarak farklı klasmanlarda görev yapan futbol hakemlerinin mesleki yeterliliklerini konu alan bu çalışmada aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Tablo 3’teki bulgulara göre araştırmamıza katılan hakemlerin öğrenim düzeylerine bakıldığında % 66.7’sinin lisans mezunu olduğu görülmektedir. Literatüre bakıldığında Araştırma bulgularımızla paralellik gösteren Cengiz ve ark. (2008) Futbol Hakemlerinin Saldırganlık Tiplerinin Klasman Düzeylerine Göre İncelenmesi adlı çalışmada, üst klasman hakemlerinin 63,2’sinin üst klasman yardımcı hakemlerinin %78,4’ünün klasman ve yardımcı klasman hakemlerinin %74,3’ünün lisans mezunu olduğu görülmektedir. Araştırma bulgularımızla örtüşen bu sonuç araştırmanın yapıldığı yıllarda lisans mezunu hakemlerin diğer eğitim durumlarına göre daha aktif rol aldıklarından kaynaklandığı ve Merkez Hakem Kurulunun hakemlerin eğitim durumuna önem verdiğinden kaynaklandığı düşünülebilir. Çünkü Futbol Federasyonun hakemliğe başlarken yapılan başvuruda eğitim seviyesinin en az lise ve dengi okullar olarak sınırlaması (TFF 2008), klasman yükselme sınavların-

da da eğitim düzeyine göre puan vermesi eğitim durumu yüksek olan kişilerin hakemliğe yönelmelerinde etkili olduğu düşünülmektedir. Gümüş (2000)'e göre eğitilmiş, kültürlü, özgüveni yüksek insanların hakemlik uğraşına yönelmesinin gelecekte; bilgili, yaratıcı ve çok az yanlış yapan hakemlerin sayısının artması anlamına gelmektedir.

Tablo 4 incelendiğinde araştırmaya katılan futbol hakemlerinin “mesleki vizyon” puanları ortalamalarının yabancı dil bilme değişkenine göre incelenmesi sonucunda grup ortalamaları arasındaki fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmuştur. Futbol hakemlerinin yabancı dil bilme değişkenine göre alt boyutlara ilişkin betimsel istatistikleri ve bağımsız t-testi sonuçlarına baktığımızda örneklemdaki yabancı dil bilen hakemlerin mesleki vizyon alt boyutundaki sorulara verdiği cevapların ortalaması yabancı dil bilmeyen hakemlerin ortalamasından yüksek olduğu görülmektedir. Örnekleimde bulunan yabancı dil bilen hakemlerin, yabancı dil bilmeyen hakemlere göre mesleki vizyonlarının daha geniş olduğu düşünülebilir. Tablo 3’ teki bir diğer bulgu olan yabancı dil bilme değişkeninde çalışmaya katılan hakemlerin % 55.1’inin yabancı dil bildiği, % 44.9’unun yabancı dil bilmediği sonucuna ulaşılmıştır. Bölgesel hakem kurulları, klasman hakemleri ve klasman yardımcı hakemleri adaylarını belirlemede, il ve ilçe hakem kurullarınca önerilerek izlenen hakemlerin, sezonun tamamında ilinde aktif görev yapmış olmak koşulu ile görev sayısı, yabancı dil bilgisi, antrenman ve eğitim programlarına katılım vb. objektif kriterleri dikkate aldığı (TFF, 2017) Göz önüne alındığında bu sonuçlar araştırmanın yapıldığı yıllarda yabancı dil bilen hakemlerin daha aktif rol aldıklarından ve Merkez Hakem Kurulunun hakemlerin yabancı dil eğitimlerine önem verdiğinden kaynaklandığı düşünülebilir. Canan ve ark. (2013) yılında yapmış oldukları örgüt kültürü eğiliminin metaforlarla analizi başlıklı çalışmasında TFF’ de ön plana çıkan metaforların güçlü örgüt kültürü eğiliminde olduğunu ifade etmesi TFF’ nin bu eğitimlere önem verdiğini destekler niteliktedir.

Tablo 5'deki bulgulara göre futbol hakemlerinin liglerde futbol oynama değişkenine göre "mesleki vizyon" "mesleki yeterlilik" ve "mesleki güven" puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemesine rağmen Pepe ve ark. (1999)' nın futbol hakemlerinin hakemlik geçmişleri ve sporculuk geçmişlerinin tutarı karar vermedeki etkisinin incelenmesi adlı çalışmasında hakemlerin tutarlı karar vermelerinin mesleki yeterlilik açısından anlamlı bir farklılık olduğunu tespit etmişlerdir.

Türkiye futbol federasyonunca Futbol hakemlerinin yeterliliğinin değerlendirildiği kriterler arasında bulunan ilk madde;

"Oyun kurallarının uygulanması, yorumlanması ve maçın kontrolü, taktiksel yaklaşım ve maçın yönetimi: Burada maçın hakemleri genel olarak, faul ve fena hareketlerin doğru veya tutarlı cezalandırılması, topa ve rakibe yönelik müdahaleleri ayırt etmesi, ciddi faule maruz kalan oyuncularını korumak için proaktif davranabilmesi, aldatmalara, zaman çalmalara ve dirseklerin kullanımına karşı dikkatli olması ve doğru cezalandırması, elle oynamaları ayırt edebilmesi, bariz gol şansının doğru tespitinin yapılabilmesi, serbest vuruş yönetiminin doğru uygulanabilirliği, sakatlanan oyuncuların tedavisi, maça ilave edilecek sürenin belirlenmesi, avantaj uygulamalarını artırması, çabuk ve güvenilir kararlar verebilmeleri bakımından değerlendirilirler (FIFA, 2016).

Bu kriterin hakemlerin tutarlı karar vermelerinin mesleki yeterlilik açısından anlamlı bir farklılık olduğu sonucumuza destekler nitelikte olduğu düşünülebilir.

Tablo 6'deki bulgulara göre futbol hakemlerinin "mesleki vizyon" "mesleki yeterlilik" ve "mesleki güven" puan ortalamalarının medeni durum değişkenine göre anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Araştırma bulgularımızla paralellik gösteren Kargün (2011) futbol hakemlerinin iş tatmini ve mesleki tükenmişlik düzeylerinin çeşitli faktörler açısından incelenmesi adlı çalışmasında medeni duruma göre; bekâr ve

evli hakemlerin iş doyum ve tükenmişlik düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir.

Tablo 7’de farklı hakemlik klasman düzeyine (ulusal, ulusal yardımcı, bölgesel, bölgesel yardımcı hakem) sahip futbol hakeminin “mesleki vizyona”, “mesleki yeterliliğe” ve “mesleki güvene” ait puanları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Beklenenin aksine hakemlerin klasman düzeyi arttıkça yeterlilik vizyon ve güven boyutlarında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir.

Tablo 8’ deki Korelasyon testi sonucuna bakıldığında hakemlerin aylık ortalama gelirleriyle yaşları arasında, yaşları ile mesleki vizyon ve yeterlilikleri arasında, mesleki güvenleri ile mesleki yeterlilikleri ve vizyonları arasında pozitif anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Elde edilen bu sonuçlar doğrultusunda hakemlerin mesleki tecrübeleri arttıkça üst klasmandaki maçlarda görev almaları ve doğal olarak aylık ortalama gelirlerinin arttığı düşünülebilir.

Bu çalışma sonunda elde edilen bilgiler doğrultusunda hakemler üzerine araştırma yapacak kişilere, futbol hakemlerine ve Merkez Hakem Kurulu yöneticilerine aşağıdakiler **önerilebilir**;

- Futbol Hakemlerinin mesleki vizyonlarının daha yüksek olabilmesi için hakem klasmanlarına, hakemler seçilirken yabancı dil bilen hakemlere öncelik tanınmalı ve hakemliği uzun süre yapmayı düşünen hakemler tercih edilmelidir.
- Hakemlere belirli aralıklarla mesleki yeterliliklerini geliştirebilmeleri için hizmet içi eğitim kapsamında verilen seminerlerin içeriğinin genişletilmesi (hakemlere mentör uygulaması, jest, mimik ve vücut dilini kullanabilme eğitimi vs) ve geliştirilmesi önerilebilir.
- Çalışmanın örneklemini genişletilerek, ülkedeki tüm futbol hakemlerine uygulanması daha kapsamlı ve güvenilir sonuçlar ortaya çıkaracaktır.

KAYNAKLAR

1. **Balcı, A.** Açıklamalı Eğitim Yönetim Terimleri Sözlüğü, Ankara, Tek Ağaç Basım Yayım Dağıtım, 2005, s. 32.
2. **Babacan, D.** Türkiye’de Futbol Hakemliği, İstanbul, Eğitim Yayınları, 1991, s. 91.
3. **Bingül, M. K.** *Farklı Klasmanlardaki Futbol Hakemlerinin Denge, Proprioepsiyon ve Fiziksel Performans Parametrelerinin Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, 2016, s. 39.
4. **Bozdemir, M.** *Futbol Fanatizminin Sosyolojik Açından Tahlili*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sağlık Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1998, s. 53.
5. **Cengiz, R., Pulur A., Cengiz Ş.** “Futbol Hakemlerinin Saldırganlık Tiplerinin Klasman Düzeylerine Göre İncelenmesi”, *Niğde Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi Cilt2, Sayı 2*, 2008, s. 84.
6. **Cindemir, V.** *Muğla Bölgesi Futbol Hakemlerinde Sürat ve Çeviklik Antrenmanlarının Bazı Fiziksel ve Motorik Özelliklerine Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Muğla: Sıtkı Koçman Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, 2016, s. 40.
7. **Çakmak, M. T.** *Faal Futbol Hakemlerinin Stres Kaynaklarının Tespiti (Ankara İli Örneği)*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, 2011, s. 75.
8. **Çağatay, Ş.** *Futbol Hakemlerinin Laboratuvarında Ölçülen Maksimal Oksijen Tüketimi, Anaerobik Eşik Seviyesi İle Müsabakadaki Fizyolojik Yükün Tahmin Edilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Manisa: Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, 2005, s. 52.
9. **Durna, E.** Türkiye’de Futbol ve Hakem, İstanbul, Yıldızlar Matbaacılık, 1997, s. 108.
10. **Erden, M.** Öğretmenlik Mesleğine Giriş, İstanbul, Alkım Yayınları, 2004, s. 80.
11. **Erkal, E. M.** Sosyolojik Açından Spor, İstanbul, Kutsun Matbaası, 1992, s. 20.
12. **Ferah, A.** Futbol, Eğitim Öğretim, Ankara, Nehir Matbaası, 1999, s. 42.

13. **Fifa.** Futbol Oyun Kuralları, Uluslar Arası Futbol Federasyonları Birliği Yayınları, 2016, s. 47.
14. **Gümüş, S.** Futbol ve Biz, Can yayınları, İstanbul, 2000, s. 138.
15. **Güven, H. T.** *Futbol Hakemlerinin Yaşam Kalitesi Düzeyleri İle Stresle Başa Çıkma Tarzları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, 2016, s. 84.
16. **Güven, Ö.** Türklerde Spor Kültürü, Atatürk Kültür ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1992, s. 78.
17. **Karasar, N.** Bilimsel Araştırma Yöntemi, Ankara, Nobel Yayınları, 1998, s. 171.
18. **Kargün, M.** *Futbol Hakemlerinin İş Tatmini ve Mesleki Tükenmişlik Düzeylerinin Çeşitli Faktörler Açısından İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Malatya: İnönü Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü 2011, s. 66.
19. **Kayıoğlu, N. B.** *Ankara Bölgesi Klasman Futbol Hakemlerinin Fiziksel Performans ve Somatotip Özelliklerinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, 2002, s. 67.
20. **Kına, E.** *Van Bölgesinde (Van İli – Doğu Anadolu Bölgesi) Bulunan Futbol Hakemlerinde Egzersizin Fiziksel Parametrelere Etkisinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, 2015, s. 47.
21. **Koca, S.** *Futbol Hakemlerini Strese İten Faktörler, İş Tatmini ve İş Performansı İlişkinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Muğla: Sıtkı Koçman Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, 2017, s. 34.
22. **Orta, L.** Dünya’da ve Türkiye’de Futbol Hakemliğinin Başlangıcı ve Gelişimi Semineri, Onsekiz Mart Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bölümü, Çanakkale, 2000. s. 63.
23. **Metin, M.** Kuramdan Uygulamaya Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri,2. Baskı, Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2015, s. 77-97.
24. **Pepe, H. ve Ark.** Futbol Hakemlerinin Hakemlik Geçmişleri ve Sporculuk Geçmişlerinin Tutarı Karar Vermedeki Etkisinin

- İncelenmesi, *Journal Of Physical Education and Sport Sciences*, 1999, s. 11.
25. **Radnedge, K.** The Ultimate Encyclopedia Of Soccer, London. 1994, s. 153.
  26. **Sayın Temur, C.; Bilir, F.P.; Sangün, L.** Spor Kulübü Çalışanlarının Şike İle İlgili Görüşleri, *Social Sciences and Humanities İn Focus*, Warsaw, Poland 2015, s. 113.
  27. **Sayın Temur, C.; Bilir, P.** "Örgüt Kültürü Eğiliminin Metaforlarla Analizi: Spor Kuruluşları Örneği", *Çukurova Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, Cilt: 28, Sayı:1,3, Issn 1300-4719, 2013, s. 27.
  28. **Shank, M. D.** Sports Marketing, a Strategic Perspective, Prentice Hall, New Jersey, 1999, s. 2.
  29. **Stemmler, T.** Futbolun Kısa Tarihi, Ankara, Dost Kitabevi, 2000, s. 56.
  30. **Stoddart, B.** Saturday Afternoon Fever: Sport in the Austranan Culture. Sydney, Australia: Angus&Robertson, 1986, s. 190.
  31. **Şahin, E. A.** "Öğretmen Yeterliklerinin Belirlenmesi", *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi*, Sayı 58, 2004, s. 15-19.
  32. **Talimciler, A.** "Paranın Oyunun Ruhuna Attığı Gol: Endüstriyel Futbol", *Din ve Hayat Dergisi*, 17, 2012, s. 112.
  33. **Tekgöz, Ü.** *Futbol Hakemlerinin İş Stresi, İş Tatmini ve Yaşam Tatmin Düzeyleri Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi: 3. Bölge Hakemleri Üzerinde Bir Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011, s. 110.
  34. **Terekli, M. S., Katırcı, H., Erkan, M., ve Heper, E.** Sporda Çağdaş Pazarlama Anlayışı, Gazi Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Kongresi Bildiriler Kitabı, 26-27 Mayıs 2000, Ankara, s. 411.
  35. **Tff.** Merkez Hakem Kurulu Hakemliğe Giriş Unvan Ve Klasmanlara Ayrılma İle Vize Yenileme Kural, Prensip Ve Yönetimleri İç Talimatı, 2008 s. 2.
  36. **Tff.** Merkez Hakem Kurulu Talimatı, 2016, s. 32.
  37. **Yardımcı, O.** Futbol Kültürü ve Eğitimi, Tokat, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Matbaası, 1996, s. 120.
  38. **Yetim, A., Cengiz, R.** İletişim ve Spor, Ankara, Berikan Yayınevi, 2010, s. 43.